

# ՊՏՂԱՎԱՃԱՌ ԿՆՈՋ ԵՂԲՕՐՈՐԴԻՆ

ԿԱՄ

ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ ՀՕԵ ԶՕՐԱՎԱՐԻՆ

Ղազարոս աղբար, խոհակեր 'ի վերսայլ, այսպէս կ'ըսէր իւր որդւոյն. — Գեղի պէս ոլորմիլի, սուրբ ծննդեան տօնին վեց տարեկան պիտի ըլլաս, և գեռ պզտիկ ճարտարութիւն մը կ'ունիս. ոչ շամփուր զարձընել զիտես և ոչ կերակուրին ճարպն առնուլ:

Եւ իրօք Ղազարոս աղբար իրաւունք ունէր կշտամբելու, վասն զի անհանդարտութեան և ծուլութեան յանցանայ մէջ բռնեց իւր մանուկ ժառանգը, որ պզտիկ շամփուրով մը զինեալ իբրև անսայր սուսերաւ (Ֆլէօրէ) կը մըրցէր խոհանոցին ծխոտած պատին հետ, փոխանակ փայտի շերտեր անցընելու հաւուն՝ որ սեղանին վրայ գրուած էր, և փոխանակ աչք ունենալու հօրը սանին՝ որ ուժգին եւալով փրփուրներ կը թափէր միւրին վրայ: և այս կը պատահէր 1776 տարուոյն:

— Մէկ մ'ալ չի ըներ. ներէ և համբոյր մը տուր, կ'ըսէր գեռահասակ օրիւրդ մը՝ որ պողպատաճառ էր 'ի Մոնդրէյ, քոյր գիւրազրգիւ խոհակերին: — Մարթա՛ (այս էր իւր անունն) եկեր էր յայց եղբօրն 'ի վէրսայլ, պատճառանօք խորհուրդ հարցնելու դատի մը վրայ, այլ իրօք եկեր էր համբուրել զեղբօրսրդին՝ զոր յանչափս կը սիրէր, և որուն զեղծեր բերեր էր: Այս տղուն բռնաւթիւնն և ամէն արտաքին երևոյթն արդարեւ այս գորովանաց արժանի էր. թէպէտ անհանգարտ և խռովալոյզ՝ բայց միանգամայն բարեսիրտ, զգայուն և անուշ ու սիրուն կերպ ունէր:

Բայց Ղազարոս աղբար յանդիմանելէ

չէր դադրեր. — Վեց տարեկան, կը գրուցէր, և տակաւին չի գիտեր կերակուրին ճարպն առնուլ. մարդ պիտի չկարենամ ընել այս աղան:

Գիտնալու է որ Ղազարոս աղբար այն պարծենկոտ և մոլեռանդն խոհակերներէն մին էր, որոնք իրենց ճարտարութիւնը ամենէն առաջինը կը համարին, իբր արուեստ մը, իբր պաշտօն մը. ձեռքերին խոհանոցի դանակին վրայ անանկ պերճութեամբ կ'ոթնած է, ինչպէս փաշային ձեռքը իւր դաշոյնին վրայ. այնպիսի հանդիսաւոր եղանակաւ կը փետտեն զապը ինչ որ հին հաւահմայք հաւեղինաց փորտիքը ընծաւ տեսնին: Չուսղեղ չինելու համար հաւիթիւր կը զարնեն ֆսերքսեսի վայել վեհութեամբ, որ զծով կը խալապոսէր. կը ծերանան նոյն անփոփոխ բամբակէ գտակին տակ, և կ'ախորժին որ մեռնելու տեսնին անդամ՝ ձեռքերնին տապակին կ'ոթ բռնած ըլլալ, ինչպէս կ'ըսուի թէ մոլեռանդն Հնդկաստանցիք կ'ովին պուր կը բռնեն:

Ասանկ մարդիկ այսօրուան օրս չկան: Իսկ պողպատաճառ Մարթան՝ միա՛միա, պարզ արարած մ'էր, սակայն միամտութեամբն հանդերձ անմիտ չէր, ինչպէս կ'ըսեն սովորաբար, այլ ընդհակառակն արթուն էր: Երբեմն այնպիսի սրտառուչ և ջերմ խօսքեր կը գտնէր սրտին մէջ, որոնց հաւասարը նոյն իսկ վաղէտ անդամ իւր կեղծամին տակ դտած չէր:

Այսպիսի կանայք այսօրուան օրս ալ կը գտնուին:

— Եղբայր, ըսաւ Մարթա, գրեթէ

լալով և սիրտը ելած, տեսնելով որ իւր պզտիկ Ղազարոսն կու լայ: Գիտես, այն մեծ դարանը որ բանիդ կու գար սեղանի անօթքը պահելու համար, և ես չուզեցի ծախել. հիմա եթէ կ'ուզես կու տամ:

— Տասը լիւլիլ կու տամ, ինչպէս առաջ բացած էի:

— Եղբայր, աւելի կ'ուզեմ:

— Շատ աղէկ, տասը լիւլիլ և տասը առն, ալ անոր վրայ չխօսինք:

Ես աւելի կը պահանջեմ, գանձ մը կ'ուզեմ:

Ղազարոս աղբարն աչքերը տնկեց քրոջը վրայ, թէ արդեօք խնթիցեր էր:

— Այո, շարունակեց Մարթա, կ'ուզեմ պզտիկ Ղազարոսը իմ տունս առնել, և իմն միայն պիտի ըլլայ: Թէ որ կը հաւանիս՝ հիմակունքէ դարանը քուկդ է, ես ալ կ'առնեմ՝ կը տանիմ պզտիկն 'ի Մոնդրէօյ, — Մարթայի եղբայրն 'ի սկզբան դէմ կ'եցաւ, որովհետեւ ըստ ինքեան բարի մարդ էր և բարի հայր: Տղան՝ որուն վրայ խնդիրն էր, շատ անգամ կ'իրը հանած էր զինքն և կերակրոց աւերակուն պատճառ եղած. միւս կողմանէ ալ եռանդուն էին Մարթայի թխանածանքը... ինչպէս նաև դարանն մէկ հատիկ էր սեղանի սպասքը ամփոփելու համար... վերջապէս տեղի տուաւ:

— Եկուր տղաս, եկուր, կ'ըսէր Մարթա՝ դէպ 'ի իւր կառքը տանելով պրզտիկ Ղազարոսը. աւելի հանգիստ պիտի ըլլաս իմ տունս, սիրած խնձորներու քով, քան հօրդ խորովեալ սաղեբու ընկերութեան մէջ: Խեղճ տղայ, պիտի մեռնէիր այս միւսխէն... Ահա տես, ըսաւ, անմեղ սարսափով մը. այս մանուշակի փունջս քիչ մ'առաջ թարմ էր, հիմա խամրեր է: Եկուր, շուտ քալենք չ'ըլլայ թէ հայրդ խոտաւումը ետ առնու, և դքեղ վերստին ուղէ:

Մարթա իւր որսը այնպէս շուտ քալելով կը տանէր՝ որ անցորդք ապահովապէս կրնային տղայ յափշտակիդ գըն, շու կ'ին մը կարծել, եթէ վայելուչ հագուած չ'ըլլար, և պզտիկ ընկերն ալ

ղուարթերես և համարձակ չ'ալէր:

Յետ հաստատելոյ եղորորդին իր քով, բարի հօրաքրոջ առջի ջանքն եղաւ՝ ինքն անձամբ կարգաւ ուսըրնել անոր, ինչ որ Ղազարոս աղբարն երբեք մտածած չէր. որովհետեւ բոլորովին դաստիարակութիւնէ զուրկ ըլլալով՝ այս պատուական մարդն՝ անոր արժէքը չէր ճաննար. և շատ պիտի զարմանար, թէ որ իրեն զրուցէին՝ թէ սագերու թեւերէն անհոգաբար հանած փետուրներէն մին, եթէ ճարտար ձեռաց մէջ իյնար՝ կարող էր բոլոր աշխարհ տակ ու վրայ ընել: Պզտիկ Ղազարոսն շուտ վարժեցաւ և այնչափ եռանդեամբ՝ որ շատ անգամ վարժուհին կը ստիպուէր գիրքը զոյցել և անոր ըսել. « Եր բաւէ, հրեշտակս, կը բաւէ այսօրուան համար, հիմա գնա խաղա, խելօք եղիր և աղէկ զուարճացիր »:

Եւ տղան կը հնազանդէր, և մեծ գորգմամբ կը ձիավարէր տան մէջ կամ գրան առջև, դաւադան մ'անցուցած սրունից մէջ: Կը պատահէր երբեմն որ կարծես թէ անմեղ երիվարը զուխը կ'առնուր կ'երթար. այն ատեն Մարթա, « Տէր ողորմաս, հիմա պիտի իյնայ », կ'աղաղակէր, աչքովը դիտելով զձիավարը. բայց քիչ կը տեսնէր սանձահարելը, ուղղելը, խթելը՝ իւր աւելի կոթը. պառաւկախարդի մը սնդուակութեամբ այն ատեն Մարթայի սիրտն հանգչելով, պատուհանէն երեսն 'ի վեր կը խնտար, իբր թագուհի մը իւր պատըշգամբէն:

Այս պատերազմական բնազդունմն տարի տարուան վրայ աւելցաւ, այնպէս որ տասը տարեկան եղած ատեն՝ Մոնդրէօյի բոլոր մանկիկներուն կիսէն՝ միաբան ձայնիւ ընդհանուր դօրավար ընտրուեցաւ, որովք այն ժամանակն երկու խումբ բաժնուած՝ ասրեկի մը բունին տիրելու կ'աշխատէին: Աւելորդ է ըսել թէ արժանաւոր հանդիսացաւ այս ընտրութեան՝ ճարտարութեան և քաջութեան սքանչելիքը. ինչուան ըսող կայ թէ օր եղած է որ մինչև չորս

պատերազմ վաստրկած է. անխոր բան զինուորական արձանագրութեանց մէջ. նոյն իսկ Նարայէնն երեքի չհասաւ. Ղազարոս իւր բարձր աստիճանաւն չհրապարտացաւ, և ամէն իրիկուն որդիական համարոյն ըստ սովորականին պըտղափաճառին այտերուն վրայ լեցուն բերնով կը դրոյմէր:

Եկուր նայէ՛ որ պատերազմն ենթակայ է ծանր արկածից, և օրուան մէկը աշխարհակալին գլխուն անանկ փորձանք մ'եկաւ՝ որ քիչ մնաց աշխարհակալութենէ պիտի զղուէր: Ահաւասիկ զէպքը. մինչդեռ ծռած թըշնամոյն յարժմունքը կը դիտէր՝ ծառի մը կոծղին կռթնած, գրեթէ Նաբոլէոնի գիրքովն, որ'ի Մոնմիրայլ թնդանօթ մը կ'ուղղէր, դիտող զօրավարին տաբատը պատռեցաւ, և պատռած տեղէն դուրս կախուեցաւ շապկին ծայրը, զոր Մարթա առջի օրը լուացած և հագցուցած էր: Այս տեսարանին՝ Մոնդրէյի դիւցազնները պայթեցան խնտալէն, հոմեքոսի քրքիլաբարձ աստուածներէն աւելի մեծաձայն, Բանալին ապստամբեցաւ. զօրավարն 'ի զուր կանչեց Հենրիկոս Գէպէս, որուն պատմութիւնը կարդացած էր. « Զօրակա՛նք, հասէք, ճերմակ փետուրիս քով ժողովեցէք »: Պատասխանեցին իրեն՝ թէ փետուրը դնելու տեղն հոն չէր. և թէ նախատինք էր դադդկացի գոյներուն՝ անանկ խրամի վրայ տնկուիլն: Այն աստիճանի եղաւ որ խեղճ զօրավարն իր հրամանաւ արտութեան գաւազանը ապստամբաց միոյն թիկանցը վրայ կտրելով, տխուր և խռովեալ քաջուեցաւ իր տունը, ոչինչ ընդհատ յԱնգղիայացոց՝ երբ 'ի Տուվրը ցամաք կ'ենէին Ֆրանգընուայի պատերազմէն վերջը:

Այս անունս ինձ զէպք մը կը յիշեցնէ՛ զոր չեմ կրնար զմնց առնել, վասն զի այս պատմութեան գիւցաղին թէ ապագային և թէ բնաւորութեան վրայ մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ: Խեղճ ծերունի զինուոր մը երբեմն երբեմն Մարթայի տունը կու գար կրակարա, նին անկիւնը իւր ծխափայտը քաշե-

լու, և գաւաթ մը Ռաքսափիայով ըստամբար ջերմացընելու: Շատ անգամ պատմած էր ինչպէս Սաքսի մարտիս, տնն և ինքն վաստրկած էին այն երեքի պատերազմը: Դիւրին է երևակայել թէ այս անճիշդ՝ բայց ջերմ պատմութիւնը որչափ ունկնդիր պատմանոյն երևակայութիւնը բորբոքեր էր: Անկէ ետքը քնոյ և արթնութեան մէջ անգագար կը լսէր երկվարաց ոտից թմբիւնը, գնդակներու սուլելը, թնդանօթից որոտայրը, և շատ անգամ իւր պղտիկ սենեկին մէջ այն զինուորական մեծ թատրերգութեան հանդիսատես կը ձևանար: Այն ատեն ոտքերը կը զարնէր, կը ցատէր և կ'աղաղակէր. — Առաջ պարպողները զուր եղէք, ո՛ր Անգղիացիք. — Մարալախտ, մեր ձիաւորըր յետս մղուեցան. — Թշնամի գունդն անգղերէն է. — Հապ՛օն, առաջ, թագաւորին սպայակոյտը. — Բիֆ, բաֆ, պո՛ւ, պո՛ւ. — Պրալօ. անգղիացի քառակուսին խորտակեցաւ. մեր է յաղթութիւնն. — Կեցցէ արքայ:

Խեղճ Ղազարոսն գոնէ գոնէ Լուդովիկոս Ժե՛ Խառապետը կը կարծէր ինքզինքը կամ գնդապետը: Անշուշտ այս աստիճանի փառասիրութիւնն ինչ տալու արժանի է պիտի ըսէք: Առանց հրաշքի կարելի է որ պաղավաճաւ կընով եղբորորդին այնչափ բարձրանայ: Չէ. սակայն յիշելու է որ 1789ին կը մօտենալը, հրաշալից ժամանակին:

Ղազարոս գաղղիացի պահպան գընդին զինուորագրուեցաւ, արիանալով ընդդէմ հօրաքրոյ՝ արտասուաց, և ջանարով բաժանման ատենն գգուանօք մխիթարել զնա. քիչ ատենէն տասնապետ եղաւ: Յետոյ ժամանակներն առաջ գնացին. տասնապետաց բախտն ալ յառաջադիմեց. վերջապէս աստիճանէն աստիճան... գուշակէ թէ ինչ աստիճանի հասաւ. — գնդապետ. ալ գնդապետ չէր մնացած. — Թագաւորին Խառապետը. ալ Թագաւոր չկար: Չեն կարող գուշակել. — լաւ. — Ղազարոս՝ խռակերին որդին, Ղազարոս պըտղափաճաւ կնով եղբորորդին, եղաւ զօ-

րաւար. ու թէ թղթէ սաղաւարտով  
ծիծաղաշարժ զօրավար, այլ արդեամբք  
զօրավար. փետրազարդ գլխարկով և  
ոսկեհիւս համազգեստիւ. յետոյ ընդ-  
հանուր հրամանատար Գաղղիական  
մեծ բանակի մը, Բարէ, եթէ կը տա-  
րակուտիս, բայց նոր ազգաց պատմու-  
թիւնը, և կը կարգաս խանդաղատա-  
նօք Հօշ զօրավարին մեծ և գեղեցիկ  
գործերը: Հօշ էր Ղաղարոսի ընտանեաց  
մականունն: Թաւելուք ըսել գովու-  
թեամբ թէ իրական, յաղթութեանց  
մէջ ալ մնաց այնչափ խոնարհամիտ և  
բարեկամ՝ որչափ իր տղայական հա-  
սակին յաղթութեանց ատեն 'ի Մոն-  
դրէյ:

Օր մը զօրահանդիսի ժամանակ, երբ  
երազընթօց ձիովն բանակին ճակատին

առջևէն կ'անցնէր, մտիկ պատուհանէ  
մը բարի պառաւ մի գորովայնց կը դի-  
տէր գեղեցիկ զօրագլուխը, ուրախու-  
թենէ և երկխղէ շնչասպառ՝ քսան տա-  
րի առաջուան պէս կրկնելով. « Տէր  
Աստուած իմ, Տէր Աստուած, հիմա  
պիտի իյնայ »:

Իսկ Վէրսայլցի կշտամբող խոհակերն  
ալ հոն էր, սիրտը եղ կը կապէր հայ-  
րենեաց այնպիսի զիջազն մը սալուն  
համար, զինքը շնորհաւորողներուն՝ ղնա-  
փառ ոճով մը կ'ըսէր. « Չէք կրնար ե-  
րևակայել, այս տղան մեծցընելու հա-  
մար ինչ քաշեցի. գիտցած եղէք, քաղա-  
քացիք, որ վեց տարեկան եղած ատենը  
դեռ կերակրոյն փրփուրն առնել չէր գի-  
տեր »:

ԷԺԵՔԻՍ ՄՈՐՈՑ

## ՄԵԾԱՆՈՒՆ ՎԱԽՃԱՆԵԱԼԻ 1883 ԱՄԻՆ

Շակի. Երեւոյ զօրավար Գաղղիա-  
ցի. ծնեալ 'ի 1823, վախճանեցաւ 'ի 5  
յունուարի: Փրանկ-Բրուսիական վեր-  
ջին պատերազմին ատեն՝ Լուառոյ բա-  
նակին ճակատամարտից մէջ մեծ տ-  
նուն հանեց, մինչև նոյն իսկ յաղթո-  
ղաց զարմանքն շարժեց:

Իշխանն Կալույս, Եղբայր Գերմա-  
նիոյ կայսեր՝ եօթանասուն և երկու տա-  
րուան վախճանեցաւ 'ի Պեռլին. յու-  
նուարի 24ին:

Կիւստաւ Տոռէ. գերահռչակ նկարա-  
հան Գաղղիացի. ծն. 1832, վրժ. 'ի 23  
յունուարի. որոյ անունն՝ Տանդէի Աւ-  
տուաճային Կատակերգութեան վէպըը  
'ի նկարի հանելով՝ շատ հռչակուեցաւ.  
հրաշարդի են դարձեալ իրեն պատկե-  
րազարդեալ Միլտոնն, Աստուաճա-  
շունչն, և այլն:

Վակնէր Հախըաթ. անուանի եր-  
գահան Գերմանացի. ծնեալ 'ի 1813, և  
վախճանեալ 'ի 13 փետրուարի:

Կորչաքով (Աղեքսանդր Միքելո-  
վի). Ռուսաց մեծահանճար քաղաքա-  
գէտն. ծնեալ 'ի 1798, վախճանեալ 'ի  
11 մարտի, 85 տարուան:

Փրեյերիկ փրանկիոկոս Բ. Մերեմ-  
պուրկ-Շվեյնի դուքսն. մեռաւ 'ի 15  
ապրիլի: Ծանօթ են իւր գերահռչակ  
քաղաքործութիւնքն վերջին փրանկ-  
Բրուսիական պատերազմին մէջ:

Ժիւլ-Սանտոյ. ծնեալ 'ի 1814. ա-  
նուանի վիպասան Գաղղիացի և կաճա-  
ռորդ Ակադեմիային. վախճանեալ 'ի  
24 ապրիլի: Անուանի են վիպասանու-  
թիւնքն Մատամ տը Սոմմերվիլ,  
Մարիսկնա, Մագդալիկէ:

Առոտ Վանկուշի. վախճանեալ յու-  
նիս 9ին, 75 տարուան. Երեւոյ պատ-  
մաբան իտալացի. ունի Հիւս պատմու-  
թիւն Խալայոյ, Պատմական և Բարո-  
յական հրաւնակք 'ի վերայ լատինա-  
կան մատենադրութեան. և ուրիշ նշա-  
նաւոր գործեր: